

ÕRN, HABRAS, KAITSETU MÄSSAJA (ISEENESE VASTU)

Margit Lõhmus. Sterne. Jutud 2002–2019. (Värske raamat 23.) Tallinn: Kultuurileht, 2019. 110 lk.

Ütlen kohe ära põhilise. Margit Lõhmuse „Sterne” on valdavalt väga hea. Tihe, ehe, vahetu, siiras.

See, et arvustajad-kritiseerijad ei saa niisuguse teose juures üle ega ümber seksuaalsetest teemadest, veristest motiividest ja vastavast sõnavarast, on mõneti möödarääkiv. Jah, kirjanduses pole seda kõike üleliia palju, aga olulisem on, mis seisus ollakse hingeliselt, mis on kirjutamisasjend. Mis asja aetakse seksuaalsuse kui abivahendiga tekstis. Nii nagu kinos aetakse tihti eri (ja vastandlikegi) asju vägivald ja seksi, sõja ja narkotsiga, nii on ka kirjanduses.

Laias laastus on Lõhmuse jutud üksindusest ja üksildusest, haavatavusest, mässust inimesse pugunud normide vastu, suutmatusest leida oma mina, oma teed, oma kohta, oma kaaslasid. Labiilsus, bipolaarsus, pendeldamine introvertsuse ja ekstraversuse vahel, autismispektri kõikumine.

Ehk siis raamatu põhisisu, minategelase hingeline autoportree, on enam-vähem vastand sellele, mis esmapilgul tekstis kirjas: pisut pöörane ja meeletu seksuaalne amokijooks. Kui alati pole teksti sisu sõnade taga, siis siin on. Mis ei tähenda, et painavat seksuaalsust poleks. Aga ilmselgelt on see allasurutud ja saanud nüüd tekstis veidi vabaks.

Kõik on nii tuttav teismeliste elust, aga teismelistel õnnestub harva pikka teksti kaante vahele saada. Et selleni jõuda, tuleb teismeline endas kaasa võtta pikemaks ajaks, et mässaja jõuaks teksti, mis tahab kannatlikumat pusi-

mist, kui noor mässaja tavaliselt viitsib ja suudab. Lõhmusel ongi see tänuväärset õnnestunud. Ta on jalgapidi veel põhjusega mässaja faasis, aga kättpidi juba tolle perioodi mõtestaja ja ta mõtestab seda nii peenelt, et suudab vältida tagantjäreletarkust ja deklaratsioone. Ta lihtsalt esitab ja näitab, mis ongi hea teksti tunnus. Järeldamine jäägu meile.

Kui otsida kirjanduslikke paralleele (aga ega tingimata ole vaja, autori jaoks ei pruugi neil tähendust olla), siis esmalt meenuvad pauguga kirjandusse murdnud kunstnik-kirjanikud Margus Tamm ja Sandra Jõgeva (mõlemad said Alveri debüüdiauhinna, Jõgeva oli maalikunsti eriala lõpetanud Lõhmuse magistri-töö retsensent, kuigi Jõgeva hinnang Lõhmuse kohta: tütarlapses sirgub pervert,¹ tundub mulle kistud, ehkki tähelepanu tõmbav). Mõlema kirjandus on rõhutatult isiklik ja hea maitse piire kompav nagu Lõhmuse kraamgi. Ja kõigi kolme kunstitöös on narratiivi ja literatuursust. (Samas näiteks kirjanduslikult aktiivsete Leo Lapini ja Enn Põldroosi kunst ei ole jutustav, vaid pigem kunstikeele keskne.) Lõhmus esineb tihti oma videotes ise, jäädes passiivseks ja neutraalseks, nagu ka tekstide minategelased elavad intensiivset siseelu, aga kui tegutsevad, siis tundub see olevat kujutluslik tegutsemine reaalses situatsioonis.

Tegin lugude kaupa rehkenduse, kus on fantaasia ja kus peaaegu dokumentaalne tegelikkuse pildistus (viimasesse kategooriasse kuulub eelkõige Petsi

¹ S. Jõgeva, Margit Lõhmuse magistri-töö retsensioon. – <http://parimadaastad.blogspot.com/2011/05/margit-lohmuse-magistritoo-retsensioon.html> (30. IX 2019).

(tegelikult Peeter Männiksoo ehk Pasa Petsi) hängimiste kirjeldus Berliinis, seevastu minategelase herooinisüstimine ja haiglasse kukkumine puändina on juba fantaasia) ja palusin Lõhmusel kommenteerida, millega olen täppi pannud, milles eksinud, aga Lõhmus keeldus kommenteerimast. Jätta saladuseks, mis on tegelikkus, mis kujutus, on tunnuslik ka ta videokunstile ja selles on Lõhmus tugev. Need on raskelt eristatavad (nagu ongi omane tugevale tekstile) ja panevad kaasa mõtlema.

Teiseks meenuvad Kerttu Rakke ja Kaur Kender ajal, kui nad kirjandusse tulid. Mõlemale on/olid olulised mäss ja seksuaalsus. Mõlema juures oli raske eristada tegeliku/isikliku elu ja fantaasia piire. Hiljem on nad taltunud, Kender kirjutamises loobunud, Rakke teinud tavapärasemat belletristikat. Mõlemad olid tugevamad, kui kirjutasi oma elu lähedalt (nagu teeb Lõhmus). Näis, kuhu liigub Lõhmus. Kas loobub tekstidest nagu Tamm (Lõhmuse esimene raamat küpses seitse aastat) või leiab tooreid ja veriseid episoodi edaspidi juba lähiringist nagu Jõgeva, kui omaelulisus ammendum ja korduma kipub.

Kuigi Leopold von Sacher-Masoch ja Markii de Sade lähtusid juba ammu radikaalsest seksuaalsusest ja mässust, siis meie oleme jooksnud sabas. Heiti Talviku mässumeelsus tundub nüüd vaat et magus romantika, Kenderi ja Rakke seksuaalsusest ja mässust on Lõhmus teinud sammu edasi. Tundub, et seal kaugemale ei saakski, aga küll saab. Näis. Eks asi ole osalt selles, mida oli varem võimalik avaldada.

Kunagi pakkusin Vikerkaarele lugu, kus teismeline tegelane masturbeeris ja kuna teda kodus rahule ei jäetud, viskas emale noolemängunoole selga (elust võetud motiiv tegelikult). Tookord leidis toimetaja, et see on liiga radikaalne, ega avaldanud seda. Hiljem kuulsin, et lugu olla ilmunud Maajas. Kord, tehes filmi Lembit Kurvitsast, otsisin vana-dest Maajadest Kurvitsa novelle – olin kuulnud, et neid ilmus seal haltuura-

tööna. Ma ei teadnud Kurvitsa varjunime Maajas ega tuvastanud tema lugusid, küll aga sattusin noore Karl Martin Sinijärve tekstidele. Ennää, kes kõik on (pool)pornoga flirtinud. Selliste autorite Maaja-tekstidest saaks pentsiku kogumiku.

Lõhmuse puhul näen ma sugulust ka Kai Kase (seob näiteks kohatine otsene pöördumine lugeja poole – teadlik võõritusefekt töötab ja kui tahta liigendust, siis siin see on) ning Mudlumi tekstidega (reaalsus ja fantaasia veenvalt sassis). Kõik kolm on Vikerkaare autorid, seegi näitab midagi. Kajar Pruul on tuult purjedesse puhunud ja aidanud kurssi hoida.

Samuti näen Lõhmuse tekstidel sugulust tiheda saksa ja austria kraamiga. Peter Handke ja Thomas Bernhardiga. (Aga samamoodi noore ja väsitavalt tiheda Mihkel Samariütliga, kes on nüüd kahjuks vait jäänud.) Täpselt nagu need kaks, kisub Lõhmuse tekst tiheduses (ja väsitavaski täpsuses, detaili fikseerimises) igavaks ja kipub jooksmajorus, dialoogi on minimaalselt, liigendatud vähe. Samas on teksti visuaalsus haarav.

Ei välista, et mu seoste nägemine on subjektiivne ja Lõhmuseni on see kraam hõljunud lihtsalt läbi kultuuriruumi, sest pigem lähtub ta kunstist (näiteks ameeriklanna Laurel Nakadatest, kes harrastab samuti valulist autoteraapiat, kus segunevad eneseavamine ja -peitmine).

Fantaasiamaailma põimimine dokumentaalsega on vana võte (Edgar Allan Poest saati), kuigi hiljem on need kaks lahku läinud, ulmekirjandus on selgelt üks asi ja radikaalne dokumentaalne realism teine asi (meenutan näiteks Hubert Selbyt, Andy Warholi tekstikirjutajana, William S. Burroughsi „Junkyt“). Nii tundub Lõhmuse knopka perses reaalsena, aga elusuurune hamster ihalusena, ja eks need ole ja ela kõrvuti. Arvatavasti Berliini vulvaklubis on käidud (napp, liialdusteta kirjeldus), aga vaevast on homoklubis magava mehe

püksist pihta pandud tuledega vibraator (liiga ilus ja tähenduslik, ambitsioonikas, et olla tõsi). Tõsi, kui vagiinaklubis igavaks kisub, siis mis sa hing ikka muud teed, kui libised oma seksuaalfantaasiasse.

Tahaksin tekstidesse – mis palli ühte väravasse tagudes meenutavad ühtekokku pigem romaani novellides kui jutukogu – õhuauke, liigendust, diaaloogi, aga ma tean, et see võtaks maha voogava energia pidevuse. Kui puusalt tulistad, on tihe, kui hakid, vajub lonti. Ometi saab algul automaadist tulistada ja hiljem tiba tihendada ja hõrendada, piltide vahele pakkuda suhtlust siin ja praegu. (Ega ma õpetada taha, mõtlen vaid, kuhu ja kuidas edasi.)

Minu meelest on head episoodid, mis ei ole ülekoloreeritud, nõretavalt ängi täis ja tähenduslikud. Näiteks kuskil jääb naine köögis pikalt ja mõttetühjalt potti põrnitsema. Samas, tõsi, mitu lehekülge sa ikka potti põrnitsesid.

Hea on tekst seal, kus konkreetsus, aistingulisus valitsevad valuleva unelemise üle. Näiteks loos „Kolm kipsi”, mis on ilmselt reaalsuselähedane. Samuti loos „Kättemaks lollile libule”, mis on

ilmselt kujutluslik, aga isiklikust lähtuv ja justkui Vaino Vahingu käega kirjutatud: vägivald-viha ja kirg-poolehoid läbisegi. Traagika ja puántki mõjuvad usutavalt. Alandatu saab ülendatud ja vabaks nagu uues testamendis. Miks mitte näha tekstis kristlikke, läbi kannatuste (ja stigmade) kirgastumise motiive.

Kunstis on varemgi täheldatud nüüsgust suhtlushirmu, komplekse ja neist läbimurdmist nagu Lõhmuse tekstides, mis esmapilgul võivad tunduda bravuurikad, ometi on tegu sisemistes ja välistes kammitsates rabelemisega. Lõhmus on lõksus ja raske on vahet teha, mis on enese ehitatud ja mis tegelikud sotsiaalsed, kultuurilised lõksud. Samas on lõksus õpitud elama, seal on kodu. Ja ilma lõksuta, kannatusteta ei oskakski kunsti teha. Keda huvitaks rõõmus ja muretu, tasakaalukas Jeesus. Vanasti kurtis Jeesus, et isa on ta maha jätnud, nüüd teab ammu, et isa läks kodunt ära aastaid tagasi – tema lapsepõlves või teismeeas, millesse nüüd tuleb kramplikult klammerduda.

PEETER SAUTER